

„Actes de la recherche en sciences sociales”,
nr. 52—53, juin 1984

Intitulat „Munca politică”, acest număr dublu grupează o serie de studii ce au ca obiect îndeosebi *manifestațiile* și *tărângări*, formă de înfațisare publică a unei identități sociale particulare. Revista se deschide însă printr-un amplu studiu asupra „Spațiului social al genezei • claselor •”, al lui Pierre Bourdieu, directorul publicației, studiu ce reia și aprofundează multe din ideile exprimate de reputatul sociolog în *Esquisse d'une théorie de la pratique* (1972), *La distinction, critique sociale du jugement* (1979), *Le sens pratique* (1980) și *Ce que parler veut dire* (1982). Mai mult decât o săcuse pînă acum, Pierre Bourdieu ține să-și delimitizeze poziția de „teoria marxistă”, marchind o ruptură, cum spune el, de „economismul care duce la reducerea cimpului social, spațiu multidimensional, doar la cimpul economic”, dar și una de „obiectivismul” sau „intelectualismul” care ignoră „luptele politice ce se desfășoară în diferitele cimpuri și care au drept miză reprezentarea însăși a lumii sociale și mai cu seamă a ierarhiei din sînul fiecărui cimp și a celei dintre cimpuri” (p. 3). Este greu de spus aici ce a determinat la acest autor o deplasare a propriei poziții dinspre o complementaritate cu marxismul spre o asemenea „ruptură”. Să reținem deocamdată că definirea spațiului social ca spațiu „multidimensional”, ansamblu deschis de cimpuri relativ autonome, adică mai mulți sau mai puțin puternici și direct subordonate, în funcționările și transformările lor, „cimpului de producție economică” p. 9—10) se apropie mult de înțelegerea marxistă a determinismului economic ca acționind „în ultimă instanță”. Locul în care ține să se demarheze sociologul francez este *natura intereselor* care anumă grupurile și reprezentanții lor, interese specifice în funcție de cimpul în care se încadrează, interese, poziții și luări de poziție *omologe* celor din cimpul economic, nu și identice sau confundabile. Deosebirile dintre diferitele *specii de capital* (economic, social, cultural, simbolic) stau la baza acestor interese, speciile existind fie în stare obiectivă, instituționalizată, fie în stare *incorporată* (*devenire „habitus”*). Pierre Bourdieu insistă și aici asupra a ceea ce constituie principala sa contribuție teoretică, anume tratarea, *prin analogie*, a „capitalului cultural” sau a „bunurilor simbolice”, adică a unor concepe de descendență weberiană, după modalitatea marxistă de analiză a compoziției organice a capitalului economic, a structurii modului de producție etc. El tinde în consecință să-și fixeze o poziție, în problema claselor sociale, între „*relativismul nominalist* care anulcază diferențele sociale reducindu-le la simple artefacte teoretice” și „*realismul inteligențibilului* (sau reificarea conceptelor)”, afirmind în același timp și caracterul obiectiv al structurii spațiului social și faptul că clasele „nu există ca grupuri reale, cu toate că explică probabilitatea de a se constitui în grupuri practice, familii (homogamie), cluburi, asociații și chiar și mișcări sindicale” (p. 4) — dar numai ca urmare a unui activism politic. Conținutul teoretic al acestor „clase”, este, se poate observa, unul mai mult sociologic, definit profesional și măsurat statistic, repudiind orice înțelegere „substanțialistă” și preconizind aprecierea practică, în funcție de reprezentarea despre sine și despre spațiul social căruia î se încadrează — deci tot după un instrument de lucru specific sociologului.

Acest „sociologism” orientează interesul cercetătorului către un fenomen pe care îl identifică sub nume ca „magia socială”, „alchimia misterioasă”, „misterul ministerului” (ultimul fiind un joc de cuvinte scolastic), desemnind procesul de constituire a „formelor” sociale, subliniind profunda implicare a „credințelor”, adică a capitalului cultural sau simbolic incorporat în agenții sociali. Cercul teoretic închînzîndu-se aici, el conține o serie de subdiviziuni captivante pentru cititor, cum ar fi descrierea „formidabilei puteri sociale... de a face grupurile prin facerea simbului comun, a consensului explicit a întregului grup”; sau „recunoașterea legitimății celei mai depline”, fenomen care „nu este altceva decât aprehensiunea lumii obișnuite ca fiind de la sine, datorită coincidenței aproape perfecte a structurilor obiective și a structurilor incorporate” (p. 7) etc. Titlul ultimei secțiuni a studiului, *Clasa ca voință și reprezentare*, pun sugestiv în valoare cele două componente ale acestei categorii fundamentale a spațiului social: practica, „munca politică” și existența simbolică.

Studiile care urmează constituie în mod evident „aplicații” (revista fiind de altfel în întregime mijlocul de expresie a unei teorii sociologice unitate și consecvențe): mai întâi două texte tot ale lui Pierre Bourdieu, cu titluri elocente (*Perceperea lumii sociale: o problemă de exprimare? Reprezentarea poziției sociale*), urmate ceva mai încoło de un al patrulea (*Delegația și felicitismul politic*) — abordind și dezvoltînd chestiuni de detaliu ale primului studiu. Apoi *Puferea de reprezentare și constituirea identității locale*, privitor la translatarea unei provincii istorice franceze (Morbihanais) către o unitate politic-administrativă, de Alain Guillemin (autorul acestui mic studiu mai

semnind în același număr și o serie de „Observații asupra statutului violenței în manifestațiile studențești”). Cel de-al doilea studiu, în ordinea importanței, este însă cel semnat de Patrick Champagne și intitulat *Manifestația. Producerea evenimentului politic*. Punctul de plecare îl oferă o demonstrație organizată de două grupări sindicale țărănești franceze la 23 martie 1982 la Paris, demonstrație la care au participat între 58 000 și 100 000 de agricultori — cifrele oscilând astfel în funcție de sursa ce le-a prezentat, respectiv poliția și organizatorii. Nu este singura deosebire de „percepție” a evenimentului. Modul în care este redat, „reprodus” acesta constituie urmarea întîlnirii dintre proprietățile grupului social care manifestă (și se manifestă) și categoriile de percepție, socială și politică, ale grupului social format din jurnaliști (p. 20). O revistă a presei cu privire la demonstrația în cauză (de la *Le Figaro* la *L'Humanité*) demonstrează acest lucru, insistându-se asupra intersecției dintre actori, figurați și spectatori, cele trei roluri ce definesc un asemenea „spectacol” public. La fel procedează și Alain Guillemin în studiul amintit (și supratințitul „*Cu grija, este totuși o femeie!*”) și unde analiza pleacă tot de la o mișcare de protest țărănească ce a avut loc acum doi ani, cind ministru francez al agriculturii, Edith Cresson, a fost sechestrată timp de cîteva ceasuri, în urma unei vizite la o fermă țărănească, improscătuă cu noroi (la propriu și la figurat), întimplare care, desigur, consemnată pe prima pagină a ziarelor pariziene, nu a fost considerată un „eveniment politic”. Motivul, explică autorul, îl constituie aprecierea exploziilor de furie „brutale”, „oarbe” și „iraționale” ca fiind tipic țărănești, deci banale, nesemnificative. Opinia publică, reprezentată de presă, consideră în schimb că manifestațiile cele mai spontane au nevoie de un minim de organizare, iar manifestațiile cele mai violente nu sint întotdeauna și cele mai spontane. Astfel, eficacitatea simbolică a demonstrațiilor țărănești depinde nu numai de modurile de inserție ale țărănimii în societatea globală, inclusiv la nivelul reprezentărilor, ci și de raporturile dintre conducătorii agricultorilor și difuzorile păturii ale țărănimii (p. 42). În aceeași serie a studiilor dedicate clasei țărănești se inseră și cel al lui Charles Suaud, *Mitul bazei. Stările generale ale dezvoltării agricole și producerea unui cuvint țărănesc*. Titlul, a cărui traducere poate părea forțată, are nevoie de cîteva explicații: mai întâi „baza” are o semnificație echivalentă celei din economia politică, definită în raport cu „suprastructura”, fiind însă în francesă un termen uzuál, desemnind „masele”; „Stările generale ...” (abreviat EGDA), trimițind la o titulatură instituțională specifică franceză („Les Etats Généraux”), reprezentă un organism înființat recent de ministerul francez al agriculturii; iar „cuvintul țărănesc” are înțelesul din expresia curentă „luare de cuvint”, desemnind tocmai precizarea publică, sub formă verbală, a unei poziții. Prin aceste cîteva specificări semantice, am sugerat deja conținutul studiului. Mai rămîne de notat că, în concluzia autorului asupra luărilor de cuvint din cadrul organismului respectiv, acestea nu înregistrează ce faceau și gîndeau agricultorii francezi în 1982 (anul anchetei), ci ceea ce faceau și gîndeau agenții însărcinați cu încadrarea agriculturii și a agricultorilor (p. 79).

Un ultim studiu din acest bogat număr dublu înregistrează apariția unei noi categorii de reprezentanți ai vîrstei a treia (Remi Lenoir, *O cauză bună, consfătuirile pensionarilor și ale persoanelor în vîrstă*). Revista se închide printr-o nouă rubrică, „Note și schițe”, care și propune să se deschidă însemnările marginale din cursul activității științifice, acelor „forme de discurs pe care cenzura socială îndreptățește să le exclude”, scrisori, jurnal, convorbiri, însemnări de teren, încercări grafice sau fotografice”. Rubrica se deschide cu ample fragmente din convorbirile purtate de doi sociologi cu un muncitor calificat, responsabil sindical la uzinele Peugeot. Urmează însemnările lui Pierre Bourdieu asupra anchetelor publicistice prin care sunt desemnați cei mai buni inteligențiali sau cele mai bune produse intelectuale (cărți, filme etc.). Apoi dialogul cu un sociolog peruan, metis, despre propria sa condiție socială, note cu privire la fenomenul pentacostal în Brazilia, prezentarea unui prestigios eveniment editorial (înceierea editării monumentalăi *Storia dell'arte italiana*) și a. Cu totul, un număr deosebit de bogat, cu ilustrații variate și o prezentare dinamică, specifice acestei publicații aparte printre revistele de sociologie.

Mihai Dinu Gheorghiu

„Informationen” nr. 2 și 3, 1983

Revista „Informationen” despre cercetarea sociologică în R. D. G. nr. 2/1983 oferă sociologilor, sub semnătura lui Rudhard Stollberg, referatul despre colocviul internațional cu tema *Probleme sociale ale introducerii de tehnologii noi* care a avut loc la Halle în octombrie 1982.

Dintre contribuțиile prezentate, ne oprim asupra celei despre conceptul „noii clase muncitoare” de Jolanta Kulpińska (Lódź). Se arată că acest concept, care în ultimii ani a jucat un rol însemnat în dezbatările științifice și politice, a cunoscut interpretații foarte diferite, indeosebi în acele cercetări care se ocupă de comportamentul politic al clasei muncitoare.

In ce privește trăsăturile sociale ale clasei muncitoare, sunt menționati diferenți factori diferențiatori. De aceea, determinismul linear, cu luarea în considerare a unui singur factor, să-a dovedit nesatisfăcător. Pentru clasa muncitoare poloneză literatura de specialitate îngrijoră ca factori determinanți vîrstă, sexul, pregătirea, domeniul din economie, teritoriul, poziția profesională.

Autoarea arată că, pentru clasa muncitoare din țările industrializate, sunt relevante creșterea bunăstării și, implicit, un stil de viață corespunzător, punerea în funcțiune a tehnicii noi și automatizarea, transformările structurale în cadrul clasei muncitoare și consecințele acestora pentru statutul social. Acești din urmă factori au fost corelați cu alte modificări, de exemplu scăderea radicalismului, transformarea conștiinței de clasă a muncitorilor. În consecință au apărut diverse teorii despre „lmburghezirea clasei muncitoare”, „formarea unei aristocrații muncitorești” — teorii discutate, de fapt, încă în anii '60 în sociologia occidentală. De asemenea, au apărut păreri (Munshi S. 1982) după care formarea și pregătirea sunt mai hotăritoare pentru mobilitatea socială decât raportul oamenilor față de mijloacele de producție. Conform unei publicații engleze pe care o citează autoarea, transformările clasei muncitoare, inclusiv în ce privește stilul de viață, nu au dus la preluarea unor reprezentări mic-burgheze. Se arată că, „dacă clasa muncitoare din a doua jumătate a secolului XX este «altfel», aceasta nu rezultă din bunăstarea ei crescindă, ci din procesele de transformare în sfere munci”. Astfel, factorul tehnic devine centrul reflectărilor în explicarea proceselor sociale. De asemenea, este pusă problema raportului dintre acest factor și ordinea socială, respectiv forma statului.

Alte referate aparțin lui Gerhard Schellenberger (Dresda) despre caracteristicile efectelor sociale ale inovațiilor tehnice, lui Andrei Gniadkowski (Lódź) despre aspectele sociale ale introducerii inovațiilor în întreprinderi și apariția fenomenului de „rezistență împotriva inovațiilor”, și.a.

Publicația „Informationen” nr. 2/1983 mai redă un studiu despre *Conduita de performanță a linierilor muncitorilor din R. D. G.*“ a lui Günter Weghenkel. Cu ajutorul unor grafice și tabele autorul demonstrează că între 1 și 3 ani de vechime există o perioadă de adaptare la muncă și se caracterizează prin depășirea cantitativ și calitativ nesemnificativă a normelor sarcinilor (pînă la 22% din muncitorii). Integrarea optimă în muncă, adică „pragul de identificare” este atins după 10–15 ani de vechime în muncă. Walter Schulz și Rolf Krohn discută *Unele probleme ale cercetării de sociologie medicală sub aspect metodologic*.

În numărul 3/1983 al publicației „Informationen” laboratorul „Sociologia în uzină” al Consiliului științific pentru cercetarea sociologică în R. D. G., prezintă niște referate din confânturi. În mai multe referate este tratată cercetarea sociologică a proceselor de eliberare, respectiv, reprofilare a forței de muncă dintr-un domeniu anume de activitate (Gerhard Schellenberger, Peter Glotz, Klaus Frank, Klaus Ledensack, Renate Johné).

În atenția articolelui *Despre influența asupra chestiunilor selecționate de analiză* (Gerlinde Peemüller) sunt aspecte de metodologie. Michael Thomas scrie despre *Opera lui Karl Marx și importanța ei actuală* pentru analizarea și critica teoriilor sociologice burgheze cu privire la problemele sociale ale progresului științifico-tehnic. Un alt articol este destinat unor *Aspecte ale legăturii dintre organizarea muncii și conduită de performanță a muncitorilor în întreprinderile industriale sociale* (M. L. Fieberkorn, W. Thiel).

Numărul 3 al revistei este completat cu două referate despre niște evenimente din viața științifică: conferința Consiliului *Modul de viață și teritoriul și conferința Consiliului științific al cercetării sociologice din R. D. G.*; de asemenea este atașată o bibliografie selectivă la tema: *Sociologia în întreprindere*. Ambele numere de revistă redau cuprinsul unor publicații în domeniul sociologiei din țările sociale.

Marta Vogl

„Aussen Politik”, vol. 35, nr. 1, 1984

Revista vest-germană de politică externă prezintă în primul număr din 1984 un sumar bogat, acoperind diverse arii de interes. Din cele nouă articole și studii, ne vom opri la aceleia care ni s-au părut a avea un interes mai larg.

Ministrul afacerilor externe Hans Dietrich Genscher semnează un studiu * interesant și incitant despre incidența tehnologiei asupra sistemului economic internațional. În opinia sa, economia mondială se află în fază schimbărilor de fond, ca rezultat direct al transformării societății într-o societate informațională bazată pe tehnologia cea mai avansată.

În S. U. A. și Japonia s-ar fi declanșat deja cea de-a treia revoluție industrială, care provoacă mutații profunde în structurile celor două țări. Autorul consideră că este necesar să se

* *The technological Challenge*

învingă teama nefondată a unora, că tehnologia avansată ar periclită locurile de muncă, și să se treacă cu mai mult curaj la adoptarea tehniciilor de vîrf, cum ar fi micro optoelectronica și biotehnologia, care revoluționează tehniciile de producție industrială pretutindeni.

Pentru a schimba mentalitățile învecină și resentimentele împotriva tehnologiei, autorul apreciază că un rol deosebit îl revine sistemului educațional, precum și dezvoltării fără opreliști a cercetării științifice. Realizările de seamă trebuie promovate rapid, înălțându-se barierile artificiale birocratice sau de altă natură. Pe de altă parte, deoarece nici o țară nu este capabilă să producă și să-și dezvolte sectoare de cercetare în toate domeniile tehnologiei, ministrul de externe vest-german se pronunță pentru o colaborare largă pe plan internațional între diverse țări.

Michel Kreile * analizează politica de apărare a Franței începând din perioada generalului de Gaulle, pînă în prezent. Decizia ca Franța să-și realizeze propriul armament nuclear a fost luată în cadrul celei de-a patra republici, dar decizia de a-l pune sub control național aparține lui de Gaulle. În concepția sa NATO avea două mari defecte: asigura dominația Statelor Unite și permitea relații speciale între puterile anglo-saxone. Sugestia ca Franța să formeze în cadrul NATO un directoriu cu Anglia și SUA nu a fost acceptată, ceea ce a grăbit decizia de a retrage țara din organismele militare integrate ale pactului nord-atantic.

Ideea de bază a strategiei franceze era aceea că teritoriul național reprezintă o arie inviolabilă iar „forțe de frapte” puteau fi folosită doar în caz de atac asupra teritoriului francez.

Suh președinția lui Giscard d'Estaing, s-a accentuat un alt principiu, anume că securitatea națională nu putea fi izolată de cea a RFG. În concepția acestuia, în caz de conflict ar fi un singur cimp de luptă și Franța ar fi fost angajată de la început. Este vorba de aşa-zisa „sanc-tuarisation élargie”, ori expansiunea ariei inviolabile.

În sfîrșit, sub actualul președinte, se constată o mai mare reapropiere de alianța atlantică, în special ca urmare a deteriorării situației internaționale. În sfîrșit, rămîne de rezolvat aceeași ambivalență a obiectivelor politicii de securitate: dorința de libertate în acțiune, pe de o parte, și, pe de alta, o mai strînsă cooperare cu NATO.

Ernst Friedrich Jung ** analizează unele aspecte privind Antarctica. În căutare permanentă de noi resurse de energie și hrana, comunitatea internațională începe să se intereseze și de acest continent nelocuit, mai mare decît Europa sau Australia. În 1961 a fost realizat un tratat în care se statuiează folosirea teritoriului exclusiv pentru scopuri pașnice (activitățile militare fiind interzise cu desăvîrșire). În prezent se poartă negocieri pentru definirea unui cadru care să permită trecerea la exploatarea resurselor minerale și de hrana (pește și kril, un mic crustaceu). Există poziții diferite între statele participante la negocieri. Autorul favorizează o relație care să permită o coadministrare a teritoriului între state consultative.

Otto Matrke *** se ocupă de problema ajutorului alimentar pentru țările din lumea a treia, analizînd unele argumente pro și contra acestuia.

În privința ajutoarelor acordate pe termen lung, criticii acestui sistem susțin că, prin metodele folosite, se prelungesc starea de dependență economică și se descurajează producerea celor necesare în propria țară. Susținătorii ajutorului se recrutează de obicei dintre fermierii țărilor industrializate, care au mari excedente de hrana... Autorul consideră că se impun reforme serioase, care să îndrepte, situația alimentară a țărilor rămase în urmă. El opiniază că singura măsură eficientă este dezvoltarea agriculturii proprii.

Revista mai conține rubrica recenzii și note de lectură unde sunt rezumate ultimele apariții în domeniul științelor politice, precum și o serie de reviste.

Dinu Tenovici

„Cahiers sur l'enseignement supérieur”,

nr. 1 și 2, UNESCO, Paris, 1983

Nici o sinteză nu poate fi pe deplin satisfăcătoare, mai ales cînd este vorba de învățămîntul superior și de analiza sa pe un întreg continent sau pe mai multe. Dar fără sinteze nu se poate, dispără esențialitatea necesară oricărei aprecieri lucide și inteligibile, iar dacă tot să sint inevitabil de ocolit, recurgerea la personalitatea care să le realizeze este de bun simț. În acest fel interpretem hotărîrea UNESCO de a apela la specialiști de înalt nivel pentru a prezenta învățămîntul superior în aria diferențelor continentale sau zone mari ale lumii de azi. Asupra a două din aceste

* French Security Policy Under Mitterrand

** Antarctica in World Affairs.

*** Food Aid-Pros and Cons

sinteze ne vom opri în cele ce urmăreză. Prima este semnată de profesorul Michel Carton, cea de-a doua de André Salifou; cea dintâi se referă la Europa și America de Nord, a doua la Africa. Contextele sociale, care determină conținutul și rolul invățământului superior în cele două cazuri, sunt total diferite. În primul ne aflăm în era industrială, la sfîrșitul ei, marcată de multe elemente ale revoluției tehnico-științifice, în cel de-al doilea, sinteză la începutul industrializării. „Peisajele” economice, sociale, și umane sunt complet diferite și se înțelege faptul că invățământul superior trebuie să ţină seamă de ele. Concretul istoric este esențial în ambele cazuri, de aceea vom insista asupra lui.

În Europa și America de Nord, problemele invățământului superior s-au discutat la reunurile ministrilor de externe, care au avut loc în 1967, 1973 și în 1980; în Africa, ele au fost discutate de președinții și șefii de stat în 1962, 1979 și 1980. Simțim, parțial, nivelul de dificultate al problemei și gradul ei de elaborare, diferența dintre faza organizatorică și cea de conținut propriu-zisă. Într-un caz, problemele se pun și se încercă să se rezolve la nivel de ministerii de resort, în celălalt la nivelul șefilor de stat și de guverne.

Ambele continente își pun problema locului și rolului invățământului superior în viața societății, dar pentru Africa se mai pune încă problema africanizării acestui invățământ, a adaptării lui la nevoile unei lumi în plină afirmare, cu ani de independență ce nu depășesc cîteva decenii; în Europa, s-a depășit această fază mai de mult și se pune problema unor rezolvări specifice. Dar să-i lăsăm pe cei doi specialisti să-și prezinte rezultatele cercetărilor întreprinse.

André Salifou, directorul Școlii de pedagogie a Universității din Niamey (Niger), este un specialist cunoscut prin competența și experiența sa. În analiza sa, el pornește de la cîteva premise semnificative. Prima se referă la faptul că invățământul superior african a fost transplantat din metropolele occidentale, răminind o recum străin nouului mediu social. Din acest motiv, problema esențială care se pune este aceea a transformării lui dintr-o „grăfă artificială” într-un factor cu contribuție organică la dezvoltarea țărilor africane. Este vorba, între altele, ca invățământul superior african să se deschidă influențelor pozitive ale lumii moderne, fiind în același timp, expresia identității culturale a popoarelor continentalui.

Preocuparea pentru problemele invățământului superior în Africa a început în 1962, dată la care a avut loc reunirea de la Tananarive (Madagascar) asupra viitorului acestuia. Ulterior, timp de peste două decenii, s-au adunat o serie de informații care permit o „compilație” utilă în condițiile în care invățământul superior nu mai este conceput exclusiv ca o citadelă a cunoașterii și a cercetării, ci și ca o parte integrantă a societății, deci în funcție de răspunsurile reale pe care le poate oferi problemelor ce se pun acestei societăți. În acest sens, André Salifou face o analiză semnificativă a invățământului superior african în dependență de condițiile economico-sociale specifice continentalui. La începutul anilor '80, continentalul negru a intrat în al treilea deceniu de dezvoltare, dar pe măsură ce timpul a trecut, situația economică nu s-a ameliorat, notiunea de țară în curs de dezvoltare devenind un eufemism, multe zone fiind, de fapt, „în curs de dezvoltare”. Speranțele puse în invățământul superior nu au fost justificate, el nu a contribuit, cum se speră și în măsură în care se speră, la rezolvarea problemelor ridicate de dezvoltarea economică. Dificultățile sunt reale în Africa: fragilitatea solului, nivelul scăzut al tehnicii agricole, industrializarea slabă, venit redus pe cap de locuitor, urbanizarea rapidă pe seama părăsirii satelor, cu toate consecințele negative ale acestui fapt – somaj, slabă calificare, produse pentru export într-o gamă limitată, schimburi comerciale inchitabile cu țările dezvoltate, deteriorarea condițiilor de schimb, explozia demografică, rețea economică și bancară dominată de străini etc. Pe de altă parte, prea puține țări și-au pus problema unei dezvoltări proprii, strategiile de dezvoltare mai avându-și încă sursa în metropole. „Continuentul nostru” – spune A. Salifou – trăiește la remorca economiei lumii occidentale”, către aceasta se orientează și de aici primește personal calificat, echipament, tehnică, servicii, produse de consum, capital. Se merge pînă acolo încît Africa se uită pe ea însăși, multe țări africane răminind fidele economiei de tip colonial specifică dinaintea independenței.

Pentru a depăși subdezvoltarea și izolarea, la Monrovia (Siberia), în 1979, șefii de stat și de guverne din Africa și-au pus problema unei noi ordini economice internaționale. Ei s-au angajat să elimine analfabetismul, să pună știință și tehnologia în serviciul dezvoltării, întărind independența țărilor respective, să rezolve problemele alimentației, dezvoltarea industrială, cooperarea în diverse domenii, pregătirea cadrelor necesare etc.

După un an, în 1980, la Lagos (Nigeria) a fost adoptat „Planul de acțiune de la Lagos pentru dezvoltarea economică a Africii, 1980–2000”. Unul dintre instrumentele importante pentru punerea în practică a acestui plan este școala, îndeosebi invățământul superior. Dar, în forma lui actuală, el este mai degrabă o frîñă decât un sprijin al dezvoltării: instruiește, dar nu educă, nu pregătește decât foarte puțin pentru viață profesională, este rupt de viață, desrădăcinează tinerii de cultura proprie fără a permite însușirea altieia. „Planul de acțiune de la Lagos” solicită ca școala să schimbe pozitiv mentalitatea oamenilor, să creeze personalități capabile să elaboreze o politică economică coerentă pentru o dezvoltare proprie a Africii. Pentru aceasta, trebuie schimbat sistemul de recrutare, programele și metodele de lucru, raporturile cu lumea muncii, politica de cooperare.

Analiza concretă a Invățământului superior african, întreprinsă de André Salifou, este deosebit de semnificativă. Un mare număr de studenți se pregătesc în afara continentului pentru a rezolva probleme pe care numai Africa le cunoaște în toată profunzimea lor (în 1979—1980, și au făcut pregătirea în afara Africii 14% din numărul studenților); se pune acut problema reglindirii acestui fenomen, ca și ceea ce legătură Invățământului de problemele economice și sociale ale fiecărei țări.

Concluzia esențială a studiului efectuat de A. Salifou este relevantă pentru o întreagă perioadă istorică de evoluție a Invățământului superior din Africa. Atât timp cât universitatea nu va reuși să contribuie eficient la dezvoltarea endogenă a țărilor de pe continent, ea nu va putea juca un rol semnificativ în viața Africii. În condițiile actuale, ea trece încă prin fază organizării și adaptării la noile imprejurări de dezvoltare a continentului.

Europa și America de Nord se află într-o situație cu totul diferită de cea a Africii în ceea ce privește Invățământul superior. Michel Carton analizează această realitate, iar concluziile le sintetizează în studiul *Tendances et perspectives de développement de l'enseignement supérieur dans la région Europe*.

Pentru Michel Carton, Invățământul superior al deceniului viitor se situează în cadrul unor transformări sociale, al democratizării și al educației permanente. Mai cu seamă noile relații care sunt pe cale de a se stabili între Invățământul superior și societate îl preocupa pe autor și, desigur, cercetarea academică, al cărei rol este major în dezvoltarea ulterioară a societății.

Autorul începe cu observația, bazată pe realitate, că viitorul Invățământului superior preocupa în mod deosebit lumea academică, deși acest viitor va depinde nu numai de „actorii lui direcți”, ci și de societate în ansamblu: stat, medii economice și politice, asociații culturale, entități regionale și locale etc. De unde, și interesul politic pentru analiza lui.

Problemele Invățământului superior în Europa au făcut obiect de preocupare pentru UNESCO încă de la începutul anilor '60. Prima Conferință a ministrilor educației din țările Europei, membră asestei organizații, s-a desfășurat în 1967 la Viena și a fost consacrată accesului în Invățământul superior. Cu acest prilej s-a formulat limpede cerința că el să se dezvolte și diversifice, iar educația să devină un proces permanent, implicând și pe adulți. Posibilitatea de a urma sau relua studiile sărăcă să abandoneze activitatea profesională a fost considerată ca un puternic factor de democratizare, de mobilitate socială, de adaptare la nevoile societății și de corectare a inegalităților socioculturale existente, încă.

Aceeași temă, a educației permanente, a fost reluată în 1973, în cadrul celei de-a doua Conferințe a ministrilor educației din țările Europei consacrată Invățământului superior. Precizările și concluziile la care se ajunge acum sunt importante. Adaptarea Invățământului superior la nevoile societății înseamnă: accesul maselor la educație, la Invățământul postsecundar și superior, adaptarea Invățământului superior la nevoie societății, ale economiei, ale vieții practice, necesitatea de a da o formă științifică și culturală adecvată, dar și una de cetățean. Se accentuează astfel cerința de a lega Invățământul superior de dreptul la educație, de dreptul la muncă, de a forma specialistii de care societatea are nevoie. Toate măsurile privind accesul în Invățământul superior și toate reformele de structură trebuie să țină seama de necesitatea educației permanente.

A treia Conferință a ministrilor educației din 1980 va pune accentul pe: formarea specialistilor necesari producției, mai ales în specialitățile noi, formarea de cadre medii în număr suficient și care să asigure maximum de garanție pentru exercitarea profesiunii, educația deschisă spre perfecționare sau chiar reprofesionalizare, capabile să asigure o adaptare superioară în condițiile progresului tehnic continuu. În privința cercetării științifice, nu a fost clar deloc dacă formarea urmă să fie o preocupare întrinsecă a Invățământului superior sau se va asista la o descriere crescândă între funcțiile de Invățământ și cele de cercetare.

Educația permanentă este văzută ca o necesitate atât pentru individ cit și pentru societate, pentru continuitatea generațiilor în condițiile accelerării progresului, pentru asigurarea unei integrări sociale mai bune, reducindu-se și diferențele de nivel cultural între diferitele grupuri sociale.

Rezumind, putem spune că, în anii '60, creșterea economică permitea să se prevadă o expansiune rapidă a Invățământului superior și democratizarea lui era preocuparea esențială. Anii '70 marchează în modul de abordare a problemei. Criza economică a redus resursele și ideea educației permanente devine leitmotivul politicilor educative. Anii '80 va pune accentul pe calitatea formării specialistilor și cercetătorilor care vor insuși evoluțiile explozive tehnologice și culturale din societate.

Vîitorul ridică cu totul alte probleme. Încă în 1973, „World Yearbook of Education” se intitula „Universities Facing the future”, problemele vîitorului fiind rezumate astfel de către R. Niblett: accent pe cercetare sau accent pe Invățământ; formăția generală sau formăție specializată; independență și integrare; libertate academică și interes național; calitate și cantitate; accent pe definirea obiectivelor formăției sau accent pe rolul orientării studenților.

În anul 1974, în cadrul cercetării europene „Education 2000”, a fost publicată lucrarea *Universitatea viine*, în care sunt descrise trei modele de societate și consecințele lor pentru Invă-

țământul superior. În privința finalităților, se fac cîteva remarcări : cercetarea științifică nu se va putea dezvolta decît în comunități suficiente de autonome sub raportul gestiunii, iar în măsura în care acestea se vor putea organiza liber, ele vor putea experimenta forme noi de viață socială. Universitatea trebuie să asigure o interacțiune puternică între cercetare, învățămînt și servicii. Învățămîntul însuși nu va mai fi conceput ca transmisie de cunoștințe, instruirea nu va mai fi „absorbție de informații”, ci un fel de experiență specială, de confruntare cu rationalitatea, cultura, lumea, societatea și viitorul ei. O nouă pedagogie își face apariția total deosebită de cea tradițională.

În 1976, Centrul european pentru învățămîntul superior al UNESCO organizează un coloviu asupra contribuției învățămîntului superior din Europa la dezvoltarea societăților în tranziție. Tendințele generale care vor influența învățămîntul superior par a fi : dezvoltarea societății zise „de performanță”, creșterea caracterului științific al producției și al distribuției, schimbarea rapidă a structurii profesiunilor înalt calificate, evoluția economică rapidă etc.

Comparind, aşadar, problemele învățămîntului superior în Africa și în Europa și America de Nord, apare lipsă legătura lui cu viața socială, cu nivelul de evoluție istorică atins de țări și continente diferite. Africa mai este confruntată încă cu problema dificilă a „nostrificării” instrucției, ca o condiție a afirmării personalității sale culturale și istorice, a progresului economic și social. Europa se pleacă adinc asupra creșterii eficienței diferitelor verighi. Africa mai este încă în fază organizatorică, Europa își permite să profite din plin de cuceririle diferitelor discipline care își propun creșterea eficienței de conținut în învățămîntului superior. Africa se mai află încă în etapa în care oamenii politici de cel mai înalt nivel trebuie să intervină pentru a fixa cadrele de evoluție; în Europa, însă problemele învățămîntului superior sunt, în principal, de resortul și competența organelor și științelor specializate.

Este, desigur, valabilă ideea că perfectionarea organizatorică și cea de conținut se întreprind în evoluția învățămîntului superior în mai toate țările din lumea de azi, dar în statele aflate în curs de dezvoltare, accentul pe organizare și reorganizare este mai puternic. Faza de conținut, treccerea problemei exclusiv în seamă specialistilor din sfera didactică și educativă se atinge mai tîrziu. Această întârzire în evoluție este o parte a imensului preț cultural pe care Africa îl plătește stăpînirii coloniale de pînă acum cîteva decenii. Studiul lui André Salifou indică, în același timp, gradul înalt de hotărîre al Africii de a-și căuta drumul propriu în dezvoltarea învățămîntului superior, faptul că acest continent se află în pragul unui asemenea salt.

În final, trebuie să recunoaștem meritul studiilor din seria „Cahiers sur l'enseignement supérieur”, care ne permit o înțelegere mai adîncă a diversității problemelor învățămîntului superior în lumea de azi, iar la probleme diverse, soluțiile nu pot fi nici ele decât diverse.

Nicolae Radu,
Carmen Furtună

„Vaproși Filosofii” nr. 6, 1984

Revista științifică „Vaproși Filosofii”, editată la Moscova lunar și fără întrerupere din anul 1947, sub auspiciile Academiei de Științe a U.R.S.S. și ale Institutului de filozofie, publică în nr. 6/1984 o serie de studii interesante, între care merită a fi semnalate : *Cu privire la unele probleme metodologice ale materialismului istoric*, semnat de academicianii P.N. Fedoseev și L.F. Iliev; *Perfecționarea socialismului dezvoltat – etapă importantă a trecerii la comunism* de F.M. Burlățki, șeful catedrei de filozofie a Institutului de științe sociale de pe lingă C.C. al P.C.U.S.; *Intrecerea socialistă și progresul tehnico-științific*, apărut sub semnatûră lui L.I. Goldin; *Aspecte logice ale metodologiei cunoașterii sociale*, elaborat de profesorul D.P. Gorski, șef de secție la Institutul de filozofie al Academiei de Științe a U.R.S.S. s.a.

Publicația însecrează – la rubrica „Filozofie-om-cultură” inaugurată în primul număr din anul 1982, în intîmpinarea celui de-al XVII-lea Congres Mondial de filozofie care a avut loc la Montreal în august 1983 – studiul A fi și a avea : elinism și contemporaneitate. Acest material reprezintă ultima lucrare a unui cunoscut filozof sovietic, Aleksei Sergheevici Bogomolov, fost profesor la Universitatea „M.V. Lomonosov” din Moscova și, în același timp, multă vreme, membru al colegiului de redacție al revistei.

Așa după cum afirmă A.S. Bogomolov, tema analizată în studiul său „... permite corelarea a două epoci”, elenismul și epoca contemporană, care, deși „... despărțite una de cealaltă de două milenii”, sunt „inrudite” printr-o afinitate de idei privind poziția și rolul omului în viață socială.

Analizând comparativ cele două epoci, autorul arată că acestea prezintă interes – între altele – printr-un element comun, respectiv, acela că, atât atunci, cit și acum „s-au pregătit

și însăptuit schimbări radicale în viața societății", transformări care au fost favorizate de „dezvoltarea conștiinței sociale și filozofice", (p. 66) specifice unei epoci sau alteia.

Referindu-se la „... cultura de tip elenist-roman", A.S. Bogomolov o apreciază ca pe o „... etapă în dezvoltarea societății sclavagiste" strins legată de proprietatea sclavagistă cu tot arsenalul ei de consecințe pentru om în general.

În condițiile specifice oriinduirii sclavagiste, „definit din afară ca înstrăinat și ridicat de stat la nivel de forță divină, intruchipat în persoana monarhului divin *omul dobindeste în schimb posibilitatea de a se adînc în lumea sa interioară, pentru a descoperi în ea cine e și ce e*”?. Ca urmare a structurilor sociale amintite, în epoca elenismului au apărut diferite concepții și curente filozofice cum au fost: *stoicismul, scepticismul, cinismul, epicureismul* (p. 68), filozofia cireneacă și alte curente filozofice ce conțineau și unele elemente materialiste — (nota ns.).

În contextul menționat, în epoca elenismului, *omul ocupa totuși „locul principal în viața umană*, față de el există ideea (sensul) că societatea să se îngrijească de el". Dar, în același timp, sistemul social al elenismului, a generat antinomia care în secolul al XX-lea avea să se exprime prin formula filozofică „*a fi*" și „*a avea*".

Între alte aspecte ce caracterizează elenismul imaginea despre om în această epocă este întru totul relevantă, deoarece autorul evidențiază „spiritul de angajare al omului", concept care își are sorginte în „*stoicismul tirziu*" și care este cunoscut sub această denumire abia din veacul al XX-lea.

În ceea ce privește stoicismul *, autorul face precizarea că această formă de gîndire filozofică a apărut ca o expresie a înstrăinării societății și statului de om. Ca o reacție firească față de situația mai sus amintită, stoicul și-a impus să înlăture această înstrăinare, retrăgându-se în lumea sa interioară „*subiectivă*" — a sufletului său.

Mai tîrziu, societatea capitalistică, îndeosebi cea engleză și americană, aprecia omul „nu prin ceea ce este" el ca persoană, prin calitățile și insușirile sale, ci prin aceea ce se poate revela prin formula „*cit costă?*" .. Specificul înțelegerii existențialiste a contrariilor", exprimată prin verbele „*a fi*" și „*a avea*", afirmă A.S. Bogomolov în continuare — constă în faptul că ele sint înțelese nu ca atitudini ale omului *față de bunurile exterioare, pe de o parte, și, față de sine, pe de altă parte*. Ele sunt structuri ontologice obiective ale existenței umane, manifestările ei opuse și antagonice corelate, și, deci, temeuri profunde și esențiale ale activității lui". Autorul susține că între „existență și posesie este un conflict permanent și ascuțit, deoarece existența umană în societate necesită ori subordonarea primului termen celui de-al doilea, ori sacrificarea celui de-al doilea în beneficiul primului.

A.S. Bogomolov afirmă că noțiunile „*a fi*" și „*a avea*" sunt structuri adinc înrădăcinate în existență și cultura umană, determinate de relațiile antagonice de proprietate care predomină într-o perioadă sau altă de dezvoltare a culturii. Întrucît, după cit se pare, preferința filozofiei este pentru „*a fi*" și nu pentru „*a avea*" — aceasta demonstrează că cea de-a doua noțiune filozofică este condamnată de istorie.

Autorul îl combată pe Erich Fromm **, cînd acesta din urmă susține în lucrarea sa că „*a fi*" și „*a avea*" sunt „... manifestări stimulate din afară de relațiile sociale. Elementul privat al întregului șefodaj de relații sociale — forma de proprietate — constituie întreaga structură internă a sociumului, a culturii, a individualității, tipice acestor relații. „*A fi*" și „*a avea*" reprezintă esență manifestării existenței umane, tocmai pentru că aceste structuri sunt opuse și antagonice raportate sistemului de relații sociale, bazate pe proprietatea privată, sistem în continuu schimbare și trecător sub aspect istoric.

În concluzie, așa cum e firesc, autorul arată : „... cultura antică și cea modernă înțeleg în mod diferit locul și semnificația acestor manifestări ale existenței umane și se raportează în mod diferit la ele". Dar, întrucît „... noi nu putem uita nici lectia pe care ne-o oferă istoria filozofiei — arată în încheiere autorul — prioritatea lui „*a fi*" față de „*a avea*", a ceea ce nu poate fi înstrăinat, a ceea ce îmi este mie propriu față de ceva care îmi este străin, și poate fi eliminat, în orice formă s-ar manifesta, demonstrează perenitatea umanului și perenitatea „*posesiei in sine*".

Eugenia Stefan

* Curent științific, apărut în Grecia antică a căruia principală caracteristică o constituia supunerea față de soartă și aprecierea ca o condiție a fericirii „*eliberarea de pasiuni și linștea spiritualului*". Pentru o definiție mai amplă, vezi : Florin Marcu și Constant Maneca, *Dicționar de neologisme*, ediția a III-a, București, Edit. Academiei, 1978, p. 1025, sau vezi : *Dicționar de filozofie*, București, Edit. politică, 1978, p. 668, în care *stoicismul* este redus la „*attitudinea omului care suportă cu bărbătie vicisitudinile vieții*”, manifestare izvorită din „*doctrina școlii stoice*”.

** Sociolog american care a scris, între altele, carteia „*A avea sau a fi*" în versiunea franceză : „*Avoir ou Être? Un choix dont dépend l'avenir de l'homme*", Paris, Editions Lafont, 1980.

Revista pe care o prezentăm pentru prima dată în paginile „Viitorului social” apare sub egida Centrului național grec de cercetare științifică, începând din anul 1966. Actualul redactor șef este profesorul Vassilis Filias din Atene. De-a lungul anilor, publicația și-a cîștigat un bine-meritat prestigiu, prin ținută înaltă pe care și-o impune. În paginile sale sunt tratate subiecte din domeniile teoriei sociale, metodologiei, filozofiei, antropologiei, culturii, demografiei, economiei, familiei, istoriei și altele.

Numărul de față, de asemenea, cuprinde articole și studii care abordează diferite ramuri ale științelor sociale, de aceea ne vom limita doar asupra celor mai semnificative.

O problemă mult studiată este cea a raporturilor economice dintre soț și soție, insistindu-se asupra necesității autonomiei economice a femeilor.

Elaborat de Marina Petronot¹ studiul atinge unele aspecte deosebite ale femeilor din mediul rural. Dificultatea metodologică principală, consideră autoarea, rezidă în faptul că fiecare comunitate locală are standarde proprii de apreciere, între care există chiar divergențe. Ceea ce revine ca atribuții femeilor într-o regiune, li se interzice în alta. De aceea, studiul se mulțumește să fotografizeze sevențe diferite și să le prezinte ca atare, fără a încerca să ajungă la generalizări. Totuși, ca elemente comune sunt autoritatea absolută a soțului și dreptul acestuia de a lua decizii majore. În ceea ce privește responsabilitățile de mai mică importanță, acestea revin femeilor.

Codul civil prevede egalitatea sexelor, cu toate acestea în mediul rural predomină tradițiile și obiceiurile care se conduc după valori proprii, rezultatul fiind doar un început de realizare a procesului de autonomie economică a femeilor.

George Petrochilos² cercetează eficacitatea legislației grecești antimonopol, în relație directă cu competitivitatea produselor autohtone pe piața internațională. După o analiză amănunțită a noilor reglementări legale, urmează trecerea în revistă a politicilor similare practice în S. U. A., Marea Britanie și Piața comună precum și criticiile aduse acestora. Articolul se termină cu evaluarea perspectivelor noii legislații grecești de a fi instrument efectiv în promovarea intereselor naționale economice.

D. J. Pallis, M. Agathonos și L. Osterweis-Stangos³ au realizat o cercetare într-un spital de pediatrie din Atene, propunându-și să afle în ce măsură părinții se interesează și contribuie la rezolvarea problemelor de sănătate ale copiilor lor și ce ar putea mări această contribuție.

Autorii au întreprins acest studiu deoarece s-au înmulțit cazurile de neglijență din partea părinților, de amărare a prezentării la medic și chiar de violență asupra copiilor, fapte ce s-au repercutat grav asupra sănătății acestora.

A rezultat că există încă un procent relativ mare de părinți (11%) care contribuie direct sau indirect, la agravarea sănătății copiilor. S-a constatat că părinții care predomină în acest strict procentaj sunt cei anxioși sau care se lasă pradă acceselor de mână. Ei se recrutează din toate păturile și categoriile sociale.

Studiul a avut doar caracter exploratoriu, autorii propunându-și cercetări mai ample care, sătem siguri, vor aduce rezultate interesante.

Revista conține, de asemenea, două studii economice care analizează în ce fel se va adapta economia elenă la mecanismul CEE precum și un articol pe probleme de filozofie ce se referă la neostocicismul post-existențialist al lui Jason Xenakis și teoria stoică a suicidului.

Fiecare articol se remarcă printr-o solidă bibliografie, autorii fiind la curent cu noutățile din domeniul lor apărute pe plan internațional. Ei nu se mulțumește doar să le prelucreze, ci își aduc contribuții personale, originale la dezvoltarea problemelor, aspect care mi se pare meritos.

Dinu Tenovici

¹ *The economic autonomy of rural Women.*

² *The effectiveness of Greek antitrust policy*

³ *Do parents contribute to their children's health problem?*